

Слід зазначити, що вимоги по охороні праці часто не дотримуються підприємствами, установами і організаціями різних організаційно-правових форм, які використовують працю найманих працівників. Як відзначає Н. Б. Болотіна, чимало керівників підприємств безвідповідально ставляться до обов'язків щодо створення здорових і безпечних умов праці, часто розглядають ці питання як другорядні [3, 482–483].

Юридичними засобами захисту права на належні, безпечні і здорові умови праці у випадку його порушення є норми, що встановлюють обов'язок спеціально уповноважених органів (Комітету по охороні праці, Державного департаменту нагляду за додержанням законодавства про працю тощо), профспілок, Генерального прокурора та підпорядкованих йому прокурорів здійснювати контроль за дотриманням правил щодо охорони праці, вживати заходів, які забезпечували б дотримання законодавства про охорону праці, а також норми, що регулюють порядок діяльності цих органів.

Таким чином, є беззаперечним, що конституційне право на належні, безпечні і здорові умови праці, закріплені як в Конституції України, так і в інших нормативно-правових актах, є суб'єктивними правами та існують в особливих правовідносинах з державою і мають загальний порядок.

Література

1. Голощапов С. А. Правовые вопросы охраны труда в СССР. — М.: Юрид. лит., 1982. — 200 с.
2. Муцинова П. А. Правовая организация труда на промышленных предприятиях СССР: Автореф. дис... канд. юрид. наук. — М., 1970. — 18 с.
3. Болотіна Н. Б. Трудове право України: Підручник. — 3-тє вид., стер. — К.: Вікор, 2005. — 725 с.

УДК 343.9(477):369.5

І. М. Сирота

ТРИ РІВНІ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

Основні напрями пенсійної реформи визначені в Законі України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 9 липня 2003 року [1] та «Стратегії розвитку пенсійної системи», затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 15 грудня 2005 року [2]. Ці важливі документи, засновані на досягненнях не тільки вітчизняного законодавства, багаторічних наукових досліджень і практики застосування законодавства про пенсійне забезпечення, але й увібрали в себе міжнародно-правовий досвід соціального захисту населення.

Новий закон діє з 1 січня 2004 року. Він передбачає удосконалення державної системи пенсійного забезпечення, перехід на страхову трирівневу пенсійну систему. Нова пенсійна система складається з солідарного, накопичувального та недержавного пенсійного страхування.

Перший рівень — це солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, що діє на принципах солідарності поколінь, субсидування та здійснення виплати пенсій за рахунок коштів Пенсійного фонду, сформованого за рахунок страхових внесків підприємств і громадян.

Другий рівень — накопичувальний. Він базується на принципах накопичення коштів застрахованих осіб в Накопичувальному фонді та здійснення фінансування витрат на оплату договорів страхування довічних пенсій та одноразових виплат на умовах і в порядку, передбачених законодавством. Другий рівень діятиме на основі обов'язкових пенсійних накопичень, що враховуються в персоніфікованій базі даних Пенсійного фонду України на накопичувальних пенсійних рахунках. Цей рівень буде впроваджуватись поетапно після виконання в Україні певних умов, при цьому розмір відрахувань із заробітної плати не повинен перевищувати 7%. Внески до обов'язкової накопичувальної системи будуть інвестуватись до різних сфер економічної діяльності з метою їх примноження і належатимуть їх платникам.

Третій рівень передбачає собою додаткову недержавну систему пенсійного забезпечення, яка базуватиметься на принципах добровільної участі громадян, роботодавців та їх об'єднань у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання громадянами пенсійних виплат на умовах і в порядку, передбачених Законом України «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 9 липня 2003 р. [3].

З прийняттям цих законів створено правову базу для розвитку всіх рівнів пенсійного забезпечення. Перший та другий рівні системи пенсійного забезпечення в Україні становлять систему загальнообов'язкового державного пенсійного страхування.

Другий і третій рівні системи пенсійного забезпечення в Україні становлять систему накопичувального пенсійного забезпечення.

Перший рівень пенсійного забезпечення залишився нам в спадок від колишньої державної системи пенсійного забезпечення. Він заснований виключно на страхових внесках, що акумулюються в Пенсійному фонді України.

Проте нова система пенсійного забезпечення розширює коло пенсійних виплат і за рахунок інших фондів. Закон встановлює, що пенсії можуть виплачуватись і за рахунок інших фондів, наприклад накопичувального. За рахунок коштів цього фонду мають здійснюватись такі пенсійні виплати: 1) довічна пенсія з встановленим періодом. Це пенсія, сума якої визначається в договорі страхування довічної пенсії і виплачується застрахованій особі після досягнення нею пенсійного віку або членам її родини або спадкоємцям в порядку, встановленому законом; 2) довічна обумовлена пенсія, яка виплачується щомісячно впродовж життя людини у випадку, якщо загальна сума цієї пенсії, виплачена пенсіонерові на момент смерті менше, ніж сума вартості договору страхування довічної пенсії на момент його укладення, то різниця коштів виплачується спадкоємцям, названим в договорі страхування; 3) довічна пенсія подружжя. Виплачується щомісячно впродовж життя пенсіонера, а після його смерті — його чоловікові (дружині), який (яка) досяг пенсійного віку, впро-

довж його життя; 4) одноразова виплата — пенсійна виплата, що здійснюється при умові досягнення застрахованою особою пенсійного віку та в інших випадках на умовах, визначених законом.

Проте слід зазначити, що положення Закону стосовно Накопичувального фонду набудуть сили після ухвалення відповідного закону про перерахування частини страхових внесків до Накопичувального фонду і введення його в дію. Ця частина не повинна перевищувати 7% суми заробітної плати (доходу).

Страхові внески до Накопичувального фонду можуть сплачувати лише ті застраховані особи, яким на день їх введення не виповнилося: чоловікам 40, жінкам 35 років.

Застраховані особи — чоловіки віком від 40 до 50 років, а жінки — від 35 до 45 років можуть прийняти рішення про перерахування страхових внесків до Накопичувального фонду протягом року з дня введення цих внесків. Якщо ці особи не прийняли рішення про перерахування внесків до Накопичувального фонду в зазначений термін, то вони втрачають право на перерахування таких внесків до Накопичувального фонду.

Чоловіки, яким на день внесення страхових внесків до Накопичувального фонду виповнилося 50 років, і жінки, яким на день введення цих внесків виповнилося 45 років, не мають права та обов'язків сплачувати страхові внески до Накопичувального фонду.

Застраховані особи, що не сплачують страхових внесків до Накопичувального фонду, сплачують їх до Пенсійного фонду у встановлених розмірах.

Впровадження накопичувального рівня пенсійної системи передбачається з 2008 р. і виграють від неї в першу чергу ті, кому сьогодні виповнилося 30–45 років. Вони отримуватимуть вищі пенсії, оскільки зможуть накопичити на своєму особовому рахунку додаткові кошти. Звичайно, у нинішніх пенсіонерів і тим, кому «під п'ятдесят», немає такої можливості. Причому слід відзначити, що чим вищим буде заробіток, тим більше грошей можна накопичити. Розглянемо підрахунок на прикладі двох чоловіків 25 років: один отримує середню по країні зарплату (зараз — 870 грн), другий — удвічі більшу. При нинішній системі пенсійного забезпечення перший в 60 років міг би отримувати пенсію близько 350 грн, другий — до 700 грн. Але за умови, якщо роботодавець переводитиме на особовий рахунок кожного чоловіка 7% нарахувань на його заробіток, то тоді перший чоловік накопичить за цей час (у нинішніх грошах) 25,5 тис. грн, другий — 51 тис. грн. При цьому в обох випадках частина їх пенсії, що виплачується за рахунок нарахувань на заробіток в солідарну систему ($32\% - 7\% = 25\%$), зменшиться на 7%.

Приблизно можна підрахувати, яка ж пенсія буде у цих чоловіків: у першого пенсіонера пенсія у результаті вийде приблизно 500–550 грн; у другого — 1100–1200 грн.

Введення другого рівня пенсійних виплат із накопичувального фонду можна буде здійснити лише за умови успішного економічного розвитку країни протягом останніх років, а саме: якщо за кожний з них валовий внутрішній продукт зростав не менше ніж на 2% в порівнянні з попереднім роком, підви-

щення рівня заробітної плати, стабілізації фінансового забезпечення пенсійних виплат в солідарній системі, виконання інших умов, зафіксованих в Заключених положеннях Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 9 липня 2003 р.

І ще один, третій, рівень пенсій за рахунок коштів недержавних пенсійних фондів. Передбачається, що цей рівень запрацює в повну силу після введення перерахування частини страхових внесків до Накопичувального фонду.

Формування недержавних накопичувальних фондів здійснюватиметься за рахунок добровільних внесків громадян і організацій. Умови і порядок формування цих фондів забезпечуються Законом України «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 9 липня 2003 р. Вкладники фонду мають право вільного вибору пенсійної схеми, а їх може бути декілька варіантів (порядок визначення розміру пенсійних виплат; термін, протягом якого здійснюються пенсійні виплати; порядок і терміни сплати пенсійних внесків, у тому числі можливість їх зміни за умовами пенсійного контракту; умови і порядок участі в пенсійній схемі; права і обов'язки вкладника, учасника фонду за цією пенсійною схемою). Пенсійні внески до пенсійного фонду сплачуються в розмірах і в порядку, встановлених пенсійним контрактом відповідно до умов обраних пенсійних схем. Вказані в пенсійному контракті розміри внесків до пенсійного фонду можуть змінюватись відповідно до умов обраних пенсійних схем. Максимальний розмір внесків за пенсійними схемами недержавного пенсійного забезпечення не обмежується. Пенсійні внески сплачуються шляхом зарахування їх на поточні рахунки пенсійного фонду. Зберігачем пенсійного фонду може бути банк, який має ліцензію Державної комісії з цінних паперів і фондового ринку.

Недержавний пенсійний фонд є юридичною особою, створений відповідно до законодавства. Фонд має статус неприбуткової організації (непідприємницького суспільства), здійснює свою діяльність виключно з метою накопичення внесків на користь учасників фонду з подальшим управлінням пенсійними активами, а також проводить виплати учасникам фонду відповідно до встановленого законодавством порядку. Учасниками фонду можуть бути громадяни України, іноземці і особи без громадянства. Участь фізичних осіб в будь-якому недержавному пенсійному фонді є добровільною. Фізична особа може бути учасником декількох пенсійних фондів за власним вибором. Пенсійні виплати можуть здійснюватися учасникові фонду або його спадкоємцеві. Особа, що сплачує пенсійні внески на користь учасника фонду до недержавного фонду відповідно до умов пенсійного контракту, є вкладником фонду. Вкладником фонду може бути сам учасник фонду або професійне об'єднання, членом якого є учасник фонду.

Відносини між фондом і вкладником фонду регулюються пенсійним контрактом. Пенсійний контракт є договором між пенсійним фондом і його вкладником, який заключається від імені пенсійного фонду його адміністратором і за яким здійснюється недержавне пенсійне забезпечення учасника або декількох учасників фонду за рахунок пенсійних внесків такого вкладника.

Недержавні пенсійні фонди відкривають можливості для акумуляції коштів на старість шляхом добровільного їх відрахування до фондів. Сьогодні в Україні функціонують понад 80 недержавних пенсійних фондів, які об'єднують 69 тис. учасників. А загальна сума активів НПФ становить майже 45 млн грн. Більше всього НПФ (зокрема — корпоративних і професійних) в Києві і Харкові, які вже надають послуги громадянам у формуванні додаткової пенсії [4]. За показниками діяльності найвищий рейтинг у першого національного відкритого пенсійного фонду (Київ). Він має свої філіали в 15 областях, серед його вкладників більше 150 представників — роботодавців і більше 5 тис. фізичних осіб. Фонд відкрив вже більше 10 тис. індивідуальних пенсійних рахунків. Фонд планує значно розширити свою діяльність, відкрити представництва на території всієї України [5].

І все це тільки початок. Адже Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» набрав чинності лише з 1 січня 2004 року, і робота по його застосуванню тільки почалася. Створені тільки необхідні умови.

Позначені рівні розвитку системи пенсійного забезпечення та завдання, які необхідно вирішити, надзвичайно складні. Справа в тому, що нова система пенсійного забезпечення повинна функціонувати в поєднанні з попередньою системою. А значить, необхідно забезпечувати поступовий перехід від однієї системи до іншої (від солідарної до тривірневої). Це головне в пенсійній реформі. Найбільш складним є питання про проведення диференціації пенсійного забезпечення залежно від тривалості страхового стажу і заробітку працівників, участі в накопичувальній системі. Питання пенсійної реформи разом з бюджетом на 2007 рік розглядалися на сесії Верховної Ради України в грудні 2006 року. Шла мова про обмеження заробітної плати працюючим пенсіонерам, про спеціальні пенсії, збільшення пенсійного віку. Але уряд не збирається найближчим часом переглядати вік виходу на пенсію. Збільшити пенсійний вік можна тільки після здійснення наукових досліджень та обґрунтування демографічної ситуації, а також проведення урядом необхідних розрахунків [6]. Багато питань потрібно вирішити. Адже пенсійна реформа відбувається, які б труднощі вона не зустрічала на своєму шляху.

Література

1. Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 49–51. — Ст. 376.
2. Офіційний вісник України. — 2005. — № 51. — Ст. 3205.
3. Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 47–48. — Ст. 372.
4. Соціальний захист. — 2006. — № 2.
5. Урядовий кур'єр. — 2005. — № 2.
6. Урядовий кур'єр. — 2006. — № 190.